

Els 100 refranys més populars

7a
edició

Víctor Pàmies i Jordi Palou

■ ■ Cossetània

De
100
en
100

Els 100 refranys
més populars

• *Col·lecció De Cent en Cent – 16* •

Els 100 refranys més populars

Víctor Pàmies
Jordi Palou

□■ Cossetània

Primera edició: novembre del 2012
Segona edició: desembre del 2012
Tercera edició: gener del 2013
Quarta edició: abril del 2013
Cinquena edició: febrer del 2015
Sisena edició: gener del 2022
Setena edició: març del 2023

© Víctor Pàmies i Jordi Palou

© de l'edició:
9 Grup Editorial
Cossetània Edicions
C/ de la Violeta, 6 – 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Impressió: Romanyà Valls, SA

Disseny i composició: 3 x Tres

ISBN: 978-84-1356-262-9

DL T 39-2023

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni la seva incorporació a un sistema informàtic, ni la seva transmissió en cap forma ni per cap mitjà, sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del *copyright*.

ÍNDIX

Introducció: Del <i>top ten</i> al <i>top 100</i> , per Víctor Pàmies i Riudor	9
1. Qui no vulgui pols que no vagi a l'era	17
2. Al maig, cada dia un raig	20
3. No diguis blat fins que no el tinguis al sac i ben lligat.....	23
4. Març, marçot, mata la vella a la vora del foc i la jove si pot.....	27
5. A la taula i al llit al primer crit.....	30
6. Cel rogent, pluja o vent.....	33
7. Per Nadal, cada ovella al seu corral	36
8. Tal faràs, tal trobaràs	39
9. Qui dia passa, any empeny.....	42
10. A l'estiu tota cuca viu.....	46
11. De porc i de senyor se n'ha de venir de mena.....	48
12. Per Santa Llúcia, un pas de puça; per Nadal, un pas de pardal; per Sant Esteve, un pas de llebre	51
13. Quan la Candelera plora, l'hivern és fora; quan la Candelera riu, l'hivern és viu; tant si plora com si riu, l'hivern és viu.....	54
14. Hostes vingueren que de casa ens tragueren	58
15. De mica en mica s'omple la pica	62
16. Al pot petit hi ha la bona confitura.....	66
17. Si vols estar ben servit, fes-te tu mateix el llit	69
18. Pel juny, la falç al puny	71
19. Qui de jove no treballa, quan és vell dorm a la palla	75
20. A la taula d'en Bernat, qui no hi és, no hi és comptat	79

21. Qui canta a la taula i xiula al llit no té el seny gaire acomplit.....	82
22. A l'abril, cada gota val per mil	85
23. D'on no n'hi ha, no en pot rajar	88
24. Quan al cel hi ha cabretes, a la terra hi ha pastetes (o bassetes)	91
25. Els testos s'assemblen a les olles.....	94
26. De Joans, Joseps i ases, n'hi ha a totes les cases.....	97
27. Qui no té feina, el gat pentina	100
28. A l'abril, aigües (o pluges) mil.....	103
29. Per Nadal, qui res no estrena, res no val.....	106
30. Per la Mare de Déu d'Agost, a les set ja és fosc.....	109
31. Una flor no fa estiu, ni dues primavera	112
32. Gat escaldat, de l'aigua tèbia fuig.....	115
33. Tants caps, tants barrets	118
34. Qui canta els seus mals espanta	121
35. Qui no té cap ha de tenir cames.....	124
36. Qui vulgui peix que es mulli el cul.....	126
37. Qui no s'arrisca no pisca	129
38. La guineu quan no les pot haver diu que són verdes	131
39. Al juliol, ni dona ni cargol	135
40. Quan el Montgó porta capell, pica espart i fes cordell.....	138
41. A sants i a minyons no els prometis si no els dons	141
42. Carrers mullats, calaixos eixuts.....	144
43. Val més boig conegut que savi per conèixer	146
44. Qui no plora no mama.....	149
45. Barcelona és bona si la bossa sona.....	151
46. S'atrapa abans un mentider que un coix.....	155
47. Home casat, burro espatllat	158
48. De ponent, ni vent ni gent	160
49. Qui la fa, la paga	162
50. Caldera vella, bony o forat	165
51. De més verdes en maduren	168

52. El més calent és a l'aigüera	171
53. Qui va amb un coix, al cap de l'any ho són tots dos	174
54. Tanta roba i tan poc sabó!	177
55. Pagant, sant Pere canta	180
56. No deixes les sendes velles per les novelles.....	184
57. No vols caldo? Dues tasses!.....	187
58. Diu el mort al degollat: qui t'ha fet eixe forat?.....	189
59. Feina feta no fa destorb.....	192
60. Tira més un pèl de figa que una maroma de barco	195
61. Arrancada de cavall, parada de rossí.....	197
62. Qui té el cul llogat no seu quan vol.....	200
63. Home roig i gos pelut, primer mort que conegut	203
64. Gent jove, pa tou	206
65. Roda el món i torna al Born	209
66. A cada bugada es perd un llençol.....	213
67. A poc a poc i bona lletra	216
68. Tot bon català té fred després de menjar	219
69. Per Sant Joan, bacores, verdes o madures, però segures	221
70. Qui té gana somia pa	223
71. Qui vol lluir ha de patir	225
72. Any de neu, any de Déu.....	227
73. Qui oli remena, els dits se n'unta	230
74. Tota pedra fa paret.....	233
75. Qui guarda quan té, menja quan vol	236
76. A la vora del riu no t'hi facis el niu	238
77. Gallina vella fa bon caldo.....	240
78. Qui menja sopes se les pensa totes.....	243
79. Em fas festes i no me'n solies fer, és que em vols fotre o m'has de menester	246
80. Quan el mal ve d'Almansa, a tots alcança	248
81. Qui té boca s'equivoca	252
82. N'hi ha per llogar-hi cadires	255

83. A cada porc li arriba el seu Sant Martí	258
84. Brams d'ase no arriben al cel.....	261
85. Valencià (o Andorrà, o Català, o Vigatà) i home de bé, no pot ser.....	264
86. De llevant o de ponent, de la dona sigues parent.....	267
87. De moliner mudaràs i de lladre no t'escaparàs	269
88. El sabater és el que va més mal calçat	272
89. Advocats i procuradors, a l'infern de dos en dos	275
90. No diguis mai d'aquesta aigua no en beuré.....	278
91. Déu dona faves a qui no té queixals	281
92. Qui paga mana.....	284
93. Fer Pasqua abans de Rams.....	287
94. No es pot repicar i anar a missa	289
95. Bon vent i barca nova.....	291
96. Ja pots xiular si l'ase no vol beure.....	294
97. Salut i força al canut!	297
98. De desagraïts, l'infern n'és ple.....	300
99. Sempre plou sobre mullat	303
100. Músic pagat no fa bon so	306
 Referències bibliogràfiques	 309
 Índex alfabètic de refranys	 313
Índex d'autors citats.....	317

DEL TOP TENAL TOP 100

El març del 2010, com una mena de joc destinat als lectors del meu blog personal, *Raons que rimem* (vpamies.dites.cat), vaig fer una crida per intentar determinar, a partir d'una enquesta a través d'internet, els deu refranys més populars de la llengua catalana. Volia fer una enquesta senzilla i que convidés a la participació de la gent. Per això vaig cercar un nom que cridés l'atenció, utilitzant un anglicisme que alguns lletraferits encara no m'han perdonat, *El 'top ten' dels refranys catalans*, i vaig establir tan poques normes com em va ser possible: calia que qui hi volgués participar m'enviés a través del correu electrònic els deu primers refranys que li vinguessin al cap i que em digués on havia nascut, d'on provenia la seva família i si havia canviat de lloc de residència. Tot plegat no pretenia més que poder determinar la variant dialectal de l'informant per adscriure la seva aportació a una zona determinada.

La crida demanava que els lectors enviessin individualment i una sola vegada els resultats per correu electrònic, sense que enlloc hi hagués cap llista pública de refranys, per no condicionar la participació d'altra gent (vaig seguir estrictament la norma de no publicar cap refrany en el meu blog durant els tres mesos llargs que va durar la recollida de dades,

precisament per no influir en la tria dels possibles informants). Igualment, la crida no concretava què cal entendre per *refrany* (dites, frases fetes, locucions, proverbis?) per no complicar excessivament la comprensió de la pregunta; no demanava l'edat, però sí on havia nascut la persona participant. Determinar l'origen geogràfic dels informants m'interessava especialment perquè volia que l'enquesta recollís amb una certa proporcionalitat tots els territoris de parla catalana. Per entendre'ns: es tractava de determinar els refranys més populars de la nostra llengua i no pas només de Catalunya, en aquesta identificació errònia (i perniciosa) entre català i Catalunya que tot sovint veiem a tort i a dret.

Vaig recollir enquestes fins per Sant Joan (més de tres mesos, doncs), perquè em volia reservar els mesos d'estiu per analitzar les dades obtingudes i poder oferir resultats a partir de la tardor del mateix any.

Finalment van participar en l'enquesta 1.205 persones, que em van permetre treballar amb un corpus fraseològic de prop de 12.000 refranys. Ara calia analitzar aquesta informació tan copiosa: determinar equivalències entre refranys que es poden expressar amb molt diverses variants i, sobretot, acabar podent determinar els deu refranys avui més populars de la llengua catalana (objectiu primer de l'enquesta) i fer aproximacions per territoris (hi ha variacions ben significatives) i per temàtiques tractades.

Crec poder afirmar que el sistema és innovador i, els costos, extraordinàriament inferiors als de

qualsevol enquesta personal o telefònica: un únic enquestador, durant tres mesos, dinamitza i promou l'enquesta a través de mitjans digitals i rep a la seva bústia electrònica tants resultats com persones pot mobilitzar en l'estudi. Després, aquesta mateixa persona, durant els tres mesos següents, converteix la informació obtinguda en una base de dades que li permet de fer l'estudi i tabular tantes dades estadístiques com considera necessàries, a partir de les informacions obtingudes. I el setè mes, publica i presenta els resultats de l'estudi i en fa la difusió i promoció als mitjans digitals amb aparicions en premsa, ràdio i televisió.

Hi podem objectar totes les pegues i limitacions metodològiques imaginables, però vaig intentar aplicar els coneixements de sociolingüística apresos a la carrera de Filologia Catalana i vaig procurar preservar la integritat de les dades. Vaig fer consultes a especialistes en la matèria pel que fa a la metodologia emprada i a la distribució de la mostra per determinar percentatges de participació ideals per a tots els territoris de parla catalana, i va haver-hi poques objeccions. Trobaven a faltar dades com ara l'edat dels participants i qüestionaven la veracitat o l'espontaneïtat de les dades aportades (qüestió que, potser sí, una enquesta personal o telefònica hauria assegurat amb alguna precisió superior).

Qui em diu que tots els participants han fet arribar els deu primers refranys que els han vingut al

cap i que no han consultat ningú ni cap repertori sobre refranys, en paper o a internet? Ningú. De la mateixa manera, no podem saber si la gent respon la veritat en qualsevol enquesta feta a peu de carrer o per telèfon, sense anar més lluny. És molt possible que, quan els informants són més d'un en un mateix nucli familiar (n'hi ha hagut alguns casos), s'hagin influït mútuament per repetir certs refranys o bé, al contrari, per no repetir-los, amb l'ànim de donar respostes diferents.

No considero, doncs, que les objeccions a la credibilitat d'aquesta enquesta puguin diferir gaire de les que podríem plantejar a qualsevol altra enquesta feta amb altres mitjans, sempre que no tinguem una màquina de la veritat connectada a cada participant.

També es podria objectar que el mitjà, internet, deixa sense representació els segments de població sense accés a la xarxa. Els resultats em demostren que hi ha sectors de gent gran (els que podríem pensar a priori que tenen un accés més limitat a aquestes eines) que hi han participat directament o induïdament gràcies a algun conegut que ha recollit la seva aportació i me l'ha enviada separatament. Així, hi havia alguns participants octogenaris i em sembla recordar que fins i tot algun de nonagenari.

Per minimitzar aquests possibles esbiaixaments demanava deu refranys. Sabia que eren prou perquè no sortissin tots deu d'una tirada i que els informants haurien de fer un exercici de memòria. I són aquests darrers, els que més costaven de fer aparèi-

xer, els que m'interessaven realment. La prova d'això és que en general molta gent deia que li havia costat molt d'arribar a la xifra de deu refranys. Els primers podien venir condicionats per algun record recent. Però no pas tots deu.

I la interferència del castellà?, es preguntarà més d'un. Molta gent sí que usa refranys, però moltes vegades, entremig d'una conversa, sentim un refrany castellà tot i parlar català habitualment: *En casa del herrero, cuchillo de palo; Quien mucho abarca poco aprieta; A quien madruga Dios le ayuda; Mucho ruido y pocas nueces* i molts altres. És com allò de citar Shakespeare en castellà, com si en comptes de ser fill d'un poble a la vora de l'Avon hagués nascut a la riba del Pisuerga. Curiosament, dels prop de 12.000 refranys rebuts podem comptar amb els dits d'una mà els que eren en castellà. Suposo que els mateixos participants ja hi van aplicar el filtre abans de comunicar-los, perquè la petició deixava ben clar que es tractava de determinar els refranys més populars «de la llengua catalana».

Com a anècdota us diré que només un comunicant va haver de repetir la participació perquè no va entendre bé la pregunta. Un refrany també pot voler dir la tornada d'algunes cançons populars. Doncs un informant de la Catalunya del Nord em va fer arribar el títol de 10 cançons populars. Un entre 1.205!

Així, aprofitant que el 10 d'octubre de 2010 era una data amb tres deus ben formosos, vaig decidir

que el refrany més popular de la llengua catalana havia de sortir publicat al blog el 10/10/10, després d'oferir el rànquing en ordre invers a partir de l'1 d'octubre amb un joc de pistes inclòs per animar els participants a endevinar, abans d'oferir els resultats, quins eren els deu refranys més votats.

L'estudi de les dades d'aquesta enquesta em va permetre treure algunes conclusions ben interessants: per exemple, que una de cada tres persones havia esmentat el refrany guanyador: *Qui no vulgui pòls que no vagi a l'era*. Sorprenent! Quants d'aquests més de 400 informants no han vist mai una era o fins i tot no saben ni tan sols què és? Malgrat tot, el refrany continua ben viu. Una altra dada significativa d'aquest refrany és que guanya tots els altres amb molta comoditat, ja que hi ha una diferència de quasi 100 vots entre aquest i el número 2 (*Al maig, cada dia un raig*).

Elaborant també els resultats per zones dialectals vaig poder observar que les respostes diferien i les diferències eren prou sensibles per tenir-les en compte. Vaig constatar que certs refranys són exclusius d'una zona determinada, com ara el valencià més anissim *Diu el mort al degollat: qui t'ha fet eixe forat?*, o un de ben típic balear: *Qui barata, es cap es grata*. Les variants formals en dites equivalents també eren molt apreciades, com era d'esperar.

La participació final va ser la següent: 825 respostes del Principat de Catalunya (68,46%), 220 del País Valencià (18,26%), 74 de les Illes (6,14%),

9 de la Catalunya del Nord (0,75%), 5 d'Andorra (0,41%), 6 de la Franja de Ponent (0,5%), 1 de l'Alguer (0,08%) i 65 d'origen indeterminat o divers (5,39%). Segons el percentatge de població catalanoparlant d'aquests territoris, el nombre ideal de respostes hauria d'haver estat de 699 del Principat de Catalunya (-126), 371 del País Valencià (+151), 92 de les Illes (+18), 28 de la Catalunya del Nord (+19), 7 d'Andorra (+2), 5 de la Franja de Ponent (-1), 4 de l'Alguer (+3). En total, vaig poder catalogar 2.341 refranys diferents, dels quals vora 1.500 els va dir una única persona.

El *Top ten* dels refranys catalans, l'estudi, ha ofert l'inventari de refranys que conté aquest llibre. Teòricament són els 100 refranys més populars i coneguts de la llengua catalana, ordenats pel nombre de vots rebuts. Jo hi he afegit la informació fraseològica (explicacions, origen i anècdotes, quan n'hi ha, equivalents idiomàtics...), sovint ampliada amb el cabal lèxic que atresora la web RodaMots. I en Jordi Palou, a més a més, ha cercat i classificat els passatges que demostren que els refranys són ben vius, i que tant poden aparèixer en una novel·la com en un article periodístic, en uns versos o en l'acudit d'un diari.

Hi ha, no cal dir-ho, antecedents gloriosos d'obres que cerquen glossar i explicar l'origen dels refranys. Naturalment, no hem ignorat les delicioses i increïbles explicacions de Joan Amades, i també hem trobat inspiració en les *Reflexions sobre la*

saviesa dels proverbis, d'Antoni Llull i Martí, o la *Garbellada de refranys* de Josep M. Sugranyes, entre molts altres. Pel que fa a les etimologies que afegim al final de cada capítol, ens hem basat sobretot en les que recull el *Diccionari etimològic* de Jordi Bruguera.

Esperem que pugueu gaudir d'aquest recull i que el nostre esforç resulti d'utilitat per contribuir a mantenir viva la riquesa d'aquesta parcel·la de la llengua —els refranys— que no hauríem de perdre ni oblidar.

VÍCTOR PÀMIES I RIUDOR